

Орозалиева Жүрсүн Муханбетовна
КООМДУ ТАЗАРТУУЧУ ЖАНА ЭЗЕЛКИ ӨЗӨГҮНӨ КАЙТАРУУЧУ, ТЕҢ
САЛМАКТУУЛУКТУ САКТООЧУ МИССИЯ ЖЕ З.АЖЫМАТОВДУН
ПУБЛИЦИСТИКАЛЫК ОЙ-ТОЛГООЛОРУНДАГЫ ИДЕЯЛЫК-ТЕМАТИКАЛЫК
ОЙЛОРДУН ЖЕКЕЧЕЛИГИ

(“Датасы жок күндөр” китебинин мисалында)

Орозалиева Жүрсүн Муханбетовна
МИССИЯ, КОТОРАЯ ОЧИЩАЕТ ОБЩЕСТВО И ВОЗВРАЩАЕТ ЕГО К
ИЗНАЧАЛЬНОЙ СУТИ, ПОДДЕРЖИВАЕТ БАЛАНС ИЛИ
ИНДИВИДУАЛЬНОСТЬ ИДЕЙНО-ТЕМАТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ В
ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ РАЗМЫШЛЕНИЯХ З. АЖЫМАТОВА

(на примере книги “Дни без дат”)

Orozalievа Jursun Muhanbetovna
THE MISSION THAT PURIFIES SOCIETY AND RETURNS IT TO ITS ORIGINAL
ESSENCE MAINTAINS THE BALANCE OR INDIVIDUALITY OF IDEOLOGICAL
AND THEMATIC VIEWS IN Z. AZHYMATOV'S PUBLICIST REFLECTIONS
(on the example of the book “Days without dates”)

УДК: 821:801.81(575.2.)(04)

Аннотация. Макалада З.Ажыматовдун публицистикалык ой толгоолоруна талдоо берилип, “Датасы жок күндөр” аттуу китебиндеги тематикалык жактан ар кыл эскерүүлөрүнүн, ой-толгоолорунун, эсселеринин окурмандарды ойлоноуга, жыйынтык чыгарууга түрткү бергендиги, 1990-2000-жылдырдын коомдук көйгөйүн ачып көрсөткөндүгү анализденет. Жүрүм-турумдагы, коомдогу, үй-бүлөдөгү түрдүү кырдаал, бийлик менен жеке адамдын ортосундагы алака же карама-каршылык, жаратылыштын кооздугу, адамдын өзүн коомдо алып жүрүүсү, башкаларга мамиле жасоонун адеби, мекенчилдик, тагдыр, адам өмүрүнүн аздыгы жана андагы адамдын милдеттери, коом, жаратылыш, мекен, адам, тагдыр түшүнүктөрүнүн бири-бирине карым-катыштуу экендигин жана адам баласы күч-кубатын жана акылын өлүү дүйнөгө, көр дүйнөгө жумшап жатканы жагдайындагы тематикалык маселелер чечмеленүүгө алынат. З.Ажыматовдун публицист катары коомду тазартуучу жана эзелки өзөгүнө кайтаруучу, тең салмактуулукту даңазалоочу калемгер катары орду тууралуу сөз болот.

Негизги сөздөр. З.Ажыматов, “Датасы жок күндөр”, эскерүүлөрү, ой-толгоолору, эсселери, коом, жаратылыш, мекен, адам, тагдыр, публицист, күндүн актуалдуу маселелери, сынга алуу, жашоонун диалектикасы, коомдогу көйгөйлөр, пародаксалдуулук, замандын жүзү, ички ой-толгоо, коомдун чындыгы.

Аннотация. В статье анализируются публицистические размышления З. Ажыматова, представленные в его книге «Дни без дат». Рассматриваются разнообразные тематические воспоминания, размышления и эссе, которые побуждают читателя задуматься и сделать выводы. Подчеркивается их актуальность для раскрытия социальных проблем 1990-2000-х годов. Анализируются такие вопросы, как поведение человека в обществе, семейные отношения, ситуации конфликта власти и личности, красота природы, этика взаимоотношений, патриотизм, судьба, быстротечность человеческой жизни и его ответственность. Рассматривается взаимосвязь понятий: общество, природа, Родина, человек и судьба. Особое внимание уделено теме траты человеком своих сил и разума на материальные блага и временные цели. З. Ажыматов предстает как публицист, чья деятельность направлена на очищение общества, возвращение к его исконным корням и пропаганду равновесия. В статье подчеркивается его роль как писателя, вносящего значительный вклад в общественную мысль.

Ключевые слова. З. Ажыматов, «Дни без дат», воспоминания, размышления, эссе, общество, природа, Родина, человек, судьба, публицист, актуальные вопросы дня,

критика, диалектика жизни, проблемы общества, парадоксальность, лицо эпохи, внутренние размышления, правда общества.

Annotation. The article analyses Z. Azhymatov's publicistic reflections presented in his book "Days Without Dates". A variety of thematic memories, reflections and essays are considered, which encourage readers to think and draw conclusions. Their relevance for revealing the social problems of the 1990-2000s is emphasised. The analysis touches upon such issues as human behaviour in society, family relationships, situations of conflict between power and personality, beauty of nature, ethics of relationships, patriotism, fate, transience of human life and its responsibilities. The interrelation of the concepts: society, nature, homeland, man and destiny is considered. Particular attention is paid to the theme of man's spending his strength and mind on material goods and temporary goals. Z. Azhymatov appears as a publicist whose work is aimed at purifying society, returning to its original roots and promoting balance. The article emphasises his role as a writer who makes a significant contribution to public thought.

Keywords. Z. Azhymatov, "Days without dates", memoirs, reflections, essays, society, nature, Motherland, man, fate, publicist, topical issues of the day, criticism, dialectics of life, problems of society, paradoxical, face of the era, internal reflections, truth of society.

3. Ажыматовдун көзү өтүп кеткенден кийин анын "Датасы жок күндөр" аттуу китеби 2022-жылы "Улуу Тоолор" басмасынан 16,75 басма табак көлөмүндө жарык көрдү. Бул китепке анын өмүрүнүн акыркы мезгилдеринде кагаз бетине жазып кеткен эскерүүлөрү, ой-толгоолору, эсселери топтоштурулган. Тематикалык жактан ар кыл ой толгоолор жашоонун өзүнөн алынып, күнүмдүк турмуштун түрдүү кырдаалынан улам келип чыккан чакан окуялардын, баяндоолордун, эскерүүлөрдүн топтому болуп саналат. Кайсы бир көрүнүштөн же окуядан кийинки автордун ой жоруулары же сезимдери берилип, ал аркылуу окурмандарына жашоонун түрдүү маанайындагы суроолор коюлат. Окурмандарды да ойлонууга, ар кыл жыйынтык чыгарууга түркү берет. Бир четинен караганда бул ой жыйынтыктары акындын өмүр бою топтогон тажрыйбаларынын, турмуштан алган сабактарынын натыйжалары болсо, экинчи четинен кичинекейинен жетим калып, тайэнесин караан кылып, ошол эле учурда иниси менен карындашына кенедейинен жөлөк болуп, өксүк өскөн жана кийин окуп, карьерасын, үй-жайын курууга жетишкен акындын керээзи да катары сезилет. Өзү кездештирген жагдайлардан улам келип чыккан ой-туюмдарын ортого салуу менен жүрүм-турумдагы, коомдогу, үй-бүлөдөгү түрдүү кырдаалдардагы абалдарга шилтеме бергендей. Окурман ушул ой толгонуулардан улам өзүнө кайсыдыр натыйжаларды ала тургандыгына шек жок. Турмушта кездешкен түрдүү кырдаалдарга карата окурман даярдык ала тургандай десек да болот.

Жыйнакка баардыгы болуп 477 ар кыл көлөмдөгү тексттер топтому жайгаштырылган. Анын 471и ар кыл маанидеги тема коюлбаган эсселер топтому болсо, аягындагы алты баян обончу жана аткаруучу-композитор Калмурат Рыскуловдун бейнесин ачып берүүгө арналган.

Буга адам жашоосунда баштан кечирген дээрлик баардык көйгөйлөр тууралуу ой толгоолор киргизилип, тематикалык ар түрдүүлүк байкалат. Анда бийлик менен жеке адамдын ортосундагы алака же карама-каршылык, жаратылыштын кооздугу, адамдын өзүн коомдо алып жүрүүсү башкаларга мамиле жасоонун адеби, мекенчилдик, тагдыр, адам өмүрүнүн аздыгы жана андагы адамдын милдеттери жагдайындагы тематикалык маселелер жаатында философиялык ички толгонуулар туурасында кеп болот. Лирикалык каарман турмушунда, жашоодо байкаган же күбө болгон окуялар же түрдүү кырдаалдарда келген ойлорун ортого салып андан келип чыккан жыйынтыктар менен ой корутундуларын берген. Көпчүлүгү жөнөкөй адамдардын жашоо-шартына, коомдон алган ордуна жана жаран катары, адам баласы катары турмуштук миссиясын аткаруусуна басым жасалат. Башкаларга пендечиликтен, социалдык абалдан адам катары жогору турууга ар дайым чакырык жасайт. Адам баласы өлүп баратканда да татыктуу өлүүсү милдет экендигин ар кыл ыкма менен чагылдырып жүрүп олтурат.

Өз кесиби журналист болгон үчүнбү, мезгилинде жергиликтүү гезиттерде, "Азаттык" үн алгысында кабарчы болуп иштегендиктенби, калемгер турмушта, жашоодо

кезиккен актуалдуу маселелерди негизги тема кылып алып чыгып, чечмелеп коом алдына коюп берет. Ар макаласында өзүнүн башкаларга окшобогон ой-кыялдарын, бүтүмдөрүн келтирип, коомчулукту да кошо ойлонууга чакыра берет. Автордун бул китебин окуп олтуруп, коом, жаратылыш, мекен, адам, тагдыр түшүнүктөрүнүн бири-бирине карым-катыштуу келерин менен кошо андан бири-биринен ажыратып алууга мүмкүн болбогон биримдикти туясың. Ошол биримдиктин ичинен адам баарынын алдында өз милдети, функциясы бар кубулуш катары дүйнөнү өзгөртүүгө күч-парасаты жеткенин белгилейт да, тилекке каршы, андай болбой бүгүнкү адам баласы күч-кубатын жана акылын өлүү дүйнөгө, көр дүйнөгө жумшап жатканын кайра-кайра айта берет. Ушунусу менен З.Ажыматовдун публицист катары коомду тазартуучу жана эзелки өзөгүнө кайтаруучу, тең салмактуулукту даңазалоочу калемгер катары орду көрүнө түшөт. Ошентип ал 1990-2000-жылдардын коомдук көйгөйүн ачып берет. Адамдардын бай-кедей деп социалдык жактан бөлүнүп калганы, бийликке жан үрөп умтулганы, эркек менен аялдын табиятынын бузулганы, жоопкерчиликтин, уяттын жоктугу, адепсиздиктин жан багуунун кадыресе көрүнүшкө айланып калганы, сөздүн, адамдын баркталбагандыгы, жасалмалуулук сыяктуу көрүнүштөрдүн күнүмдүк жашоодо көнүмүш адатка айланган мезгилинде жашап жатканыбыз бул макалаларда көркөм чыгарманын негизги темасына айланып, бүгүнкү күндөгү адамдарга кайрылуу иретинде сунушталган. Ошол көнүмүшкө айланып бараткан терс көрүнүштөрдүн айынан байыркыдан бери пайдубалы түптөлүп калган кыргыз коомунун бузулуп жатышын подтекст аркылуу жеткирүүгө аракет кылат. Ушунун баары бүгүнкү күндүн актуалдуу маселелери! З.Ажыматов ушул актуалдуу көйгөйлөрдү айтып олтуруп, публицист катары кыргыз коомчулугунун аң-сезиминин ойгонушуна зор милдет аткарып кетти.

Бийлик, мансап адамдын гумандуулук сапаттарын жоюп кое турган жашоодогу азгырык экендигин айтып, көр дүйнө адамдык табиятты четке кага тургандыгына көзү жетип пендечиликтен жогору болууга чакырат. Коом аларды таразалоосу керек, эсепсиз байлыгына чиренгендерди туугандары, айылдаштары, жамааты бөлүп таштаса, алар менен учурашуудан жийиркенип турушса, алар тойлорго чакырылбаса, ошондо ар бир жаран уурдап, мыйзамсыз байыгандан тартынып калат беле дейт ал, бүгүнкү депутаттарга мүнөздөмө берип [1:2022,79]. 120 депутаттын он чактысы гана элдин көйгөйүн айтып чыгат. Калганы БАЛЫК депутаттар, ошолорго караганда мен шайланып келсем, жок дегенде ыр окуп, кызымдын жоруктарын айтып бермекмин дегени менен кыйыткан какшык иретинде эл жүгүн аркалайм деп келип, бирок ошол элге кылча пайда келтирбей олтургандарга карата пародиянын функциясын аткарып турган сатиралык тексттин берген.

З.Ажыматовдун публицистикаларындагы негизги өзөк коомдогу көйгөйлөрдү ачып берүүгө арналган. Бүгүнкү күндөгү адамдык сапаттардын азайышы менен коштолгон трагедиялык кырдаалдарга карата жазуучунун жеке көз карашы берилип, ал аркылуу заманды оңдоого болгон далалаттар келтирилет. Публицист учурдагы коомдун көйгөйлөрүн дээрлик ар бир макаласында айтып олтуруп, ошол ар түрдүү көйгөйлөрдүн галереясын түзгөн. Алар төмөнкүлөр:

1. Адам өмүрү бошко өтпөшү керек, убакытты туура пайдалануу зарыл. Алсак, тойлорго корогон убакытта адам бир пайдалуу нерсени жаратып алат эле. Урулуктун барып турган чеги да ушул адам убактысын уурдоо болуп саналат. Себеби, тойго чакырылып, анда 7-8 саатын короткон адам ошол убакытты эч жерден кайтарып ала албайт да.

2. Ата-эне жана балдар ортосундагы мамиледе кайтарым болушу керек, балдарга камкордук сезилип турушу керек, ошол эле учурда балдар ата-энеге камкор болушу да керек, балдардын тарбиясында ошол муундар ортосунда өз ара түшүнүшүү үзүлбөшү керек, бул өз кезегинде атуулдук милдет да болуп саналат, бул мекенди коргоо менен барабар, себеби, ата-энесине урмат көрсөткөн бала мекенин да урматтайт, анткени үй-бүлө чакан мамлекет же мекен да..

3. Ата-энелер эркек баласын эркек баладай тарбиялоосу керек. Ал жаратман болуусу керек, эркек кылган иштерди тартынбай кылууга көнүгүүсү керек. Ошондо коомдо аял менен эркектин ролу алмашылбай аткарылат.

4. Коомдун ар бир мүчөсүндө жоопкерчилик дегендин болуусу зарыл. Р.Айтматова: “Эне болуу оңой эле. Төрөп койсоң эле эне болсуң. Бирок эне болуу жоопкерчилигин сезүү, баласына жетиштүү мээрим, татыктуу тарбия берүү ар бир эле аялдын колуна келе бербесе керек” [1:2022,210] – деп бекер айткан эмес бүгүнкү күндө энелер жоопкерчиликти сезбейт.

5. Социалдык абалдын төмөндүгү да адамды жүдөтө турган, басынта турган коомдук көйгөй, жетишпеген турмуш, көчүп-конуу... жардылыкка карабай адамдардын бири-бирине болгон сүйүүсүн сактап калуу – чоң эрдик.

6. Көп аялдуулук саясаты менен коом бир нече көз карашты алып жүрүүчүлөргө бөлүнүүдө. Аялдын баасы качан бааланат?

7. Коомдо атактуулук жана абийир, талант, өнөр маселеси дагы бир көйгөйдү жаратты. С.Жумадылов, М.Сагыналиев, М.Козукеев, Г.Ороскул кызы, Э.Кайып кызы сыяктуу өнөр адамдары бааланбай өлүп кетишти.

8. Котормо, драматургия, адабий сын өнүкпөй жатат. Бул көйгөй искусствого болгон кош көңүл мамиледен улам келип чыкты.

9. Кыргыз жаратылышынын таланып-тонолушу, кам көрүлбөшү, экология маселесиндеги трагедиялык кырдаал болуп саналат.

10. Элибиздин пейили, жалкоолугу, камырабастыгы, базар экономикасына даяр эместиги: “...Кыргыздарга Кудай керемет аймакты, бейиштей табиятты бериптир. Бирок акылды, эмгекчилдикти бербей койгон экен” [1:2022,27] – деген кыргыз жерине келген коноктун сөзү дагы бир көйгөйдү ачыктайт.

11. Доордо чындыктын жоктугу, саясаттын көр дүйнөгө чулганып калгандыгы, шайлоонун бурмаланып өткөрүлүшү, жасалмалуулуктун баардык жерде орун алышы. Керек болсо, доордун жүзүнүн минтип пародаксалдуу ачылышы:

“Мекенчил болбо – камаласың,

Ак ниет болбо – сабаласың!

Акыйкат болбо – соттолосуң,

Чындыкты айтпа – соттолосуң...” [1;2022] Бул чындык. Замандын жүзү! Бул убагында адабиятта сөз болуп эле келген тема [9:2011,pdf]. Калыгул [10: <https://...>], Арстанбек [11: <https://...>], Молдо Кылыч [12: kg.tyup.net], Туяк ырчы [13: <https://...>], Т.Сатылганов [2;1976], Н.Байтемиров [3:1994, 377-378], Э.Ибраев [4:2008], К.Артыкбаев [5;1994, 6-30], Ш.Дүйшеев [8:1999; 2004], А.Өмүрканов [7:1995;2001;2005], Э.Иманалиев [6:2020, 6:[youtube.com](https://www.youtube.com)] ж.б. ырга салышкан. Алар ырдаган кооптуу заман З.Ажыматовду да ойлондурат, чоң көйгөй катары коомчулукка коңгуроо кылып кагат, ырларындагы толгонуулар [13] публицистикасында андан ары улантылат. Динге, ишенимге жаманып, элдин бир нечеге бөлүнүшү – да көйгөй.

12. Ысырапкорчулук – замандын көйгөйү. Анын артында менменсинүү, дөөгүрсүү жатат. Барга-жокко карабай тойго-ашка тапканын карыздап зарптаган элдин артын ойлбой куру намыска алдырганы да учурдун негизги көйгөйү.

13. Мигрант темасы да учурдун өзөктүү көйгөйү. Жаштардын баары мекенине керектелбей чет жерде кара жумушта жүрүшөт. Энергиясын, ден соолугун, убактысын чет жерге коротушууда, ошол эле учурда наристелер мээрим көрбөй өсүүдө, бул өксүктү жаратууда.

Ошентип, бир көйгөй экинчисин жаратып, заман каардуу жана коркунучтуу болуп бара жатат дейт жазуучу. Жогоруда аталган көйгөйлөрдү ар бирибиз жеңүүгө, оңдоого аракет кылсак, келечегибиз оңолоор беле деген суроо коюлат. Коом алдына, бийлик жана жөнөкөй адам алдына коюлган бул суроолор кечиктирилбей чечүүнү талап кылган доор көйгөйү. Жазуучу ошол көйгөйдү жөн териси менен сезип-туюп, сындап жана коомчулукка ушуну чечеличи деген чакырыгын ар бир чыгармасында өзөк кылып берет.

Мындай терс көрүнүштөрдү сынга алуу сандап саналган З.Ажыматовдун публицистикаларын жалпысынан алганда бир нече негизги тематикалык багытка ажыратууга болот. Алардын бири – түбөлүктүү темалардын тегерегиндеги акындык, жарандык же адамдык ой толгоолор, жаратылыштын, коомдун, адам табиятынын маңызын ачып берүүгө болгон далалаттар, турмуштук тажрыйбалардан улам келип чыккан философиялык ой жорумдар, жашоону, диалектиканы түшүнүүгө болгон аракеттер. Бул өмүрдүн кыскалыгы, ден соолук, адамдын коомдогу орду жана жашоодогу миссиясы, аруулук жана тазалык деген темалардын тегерегиндеги ой жоруулардан куралып, адам баласынын жашоосу жана табияты туурасындагы ой толгоолордон турат.

Чыгармачылык деген эмне? Аны адам кантип аздекетеп багышы керек жана учурдагы коомдогу чыгармачыл адамга болгон мамиле баяндалып, баалуулуктардын бааланбай калып жатканына арман кылат.

З.Ажыматовдун ой толгоолорунда тагдыр түшүнүгү өзгөчө басым жасалган тема. Өзүнүн тагдырынын мисалы менен тагдыры оор адамдардын жан дүйнөсүн ачып берет. Жетимдиктин адам жашоосундагы ойногон ролуна анализ жүргүзөт. Адам болуп калыптануудагы ошол психологиялык абалдын орду иликтенет. Жетим болуп эр жеткен адамдын социалдык жактан кемчилдиги, өксүгү коомдо анча көңүл бурулбай келегени менен олуттуу маселе экендигин белгилейт. Адам бир нерсенин жогун сезип, аны жоктоп жашап, көөдөнүндө өксүктү толтура албай ал кийин басынуу деген абалды жаратат. Ал эми басынуу – бул көңүлдүн оорусуна алып келет. Дайыма кемчилдикти, жоктуку сезүү менен жашаган адамдын жан дүйнөсү жабыркап турат. Мисалы: жетим өскөн баланын аталууларга карата ич күүдүлүгү айыкпаган жара сымал. Ал канча мезгил өтсө да адамды коштоп жүрөт. Ошон үчүн автор тагдыры оорлорго аяр мамиле жасай алсак гана деп арман кылат. Ал турсун алардагы таарыныч, өксүктү кабылдатпай, зилиндеги таш боордукту, кайдыгерликти күчөтпөй убагында мээрим бере алсак деген маселени коет. Жыртылган ботинкесин жамап берейин деген айылдаш агасынын бир сөзүнөн улам келген мээрим жана боорукердик менен өзүндөгү бөлтүрүккө айланып бараткан ички сезиминин көз жаш менен адамдык парасатка бурулганын, аламдын баарын кайдыгерлик менен таш боордуктан турат деген ойдон кайтарып сактап калганын сүрөттөп, бүгүнкү адамдардан боорукердикти, кайрымдуулукту талап кылат. Ошентип атасын өлтүрүп анан сууга салып ийгендерди кечирбейм, керек болсо өч алам дегенинен кийин башкалардын жакшылыгын көрүп кайтканын мисал кылат. Демек, адам баласы бири-бирине жакшылык, мээрим ыроолоп жатып ааламдагы кара өгөйлүктү жеңип чыга алат турбайбызды деген жыйынтыкка келет. Эгер ушул сапаттар баардык адамдарда болсо өксүк деген сезим болбой эле деп жыйынтыктайт.

Туулган жерге болгон сагынуу – акынды өмүр бою коштоп жүргөн сезим. Ал дагы акындын бир өксүгү, себеби, атасын жашында эле өлтүрүп кетишип, энеси кийинки күйөсүнө турмушка чыгып, үч бир тууган тайэнесинин колунда калып чоңоет. Билим алам деген максат менен борборго кетип, бирок кийин барайын десе атасынан алакандай жери калбаганын, ата журтуна барганда кимдин үйүнө түшөөрүн билбеген акын ата журтумда алакандай жерим жок деген өксүктү дамамат сезген. Туулуп-өскөн Аксыда жери, үйү барларга бактылуусуң деп суктанат. Туулган жерге болгон сагыныч аны өмүр бою эзип келет. Мисалы, “Мен сенин саамайыңдан байкатпай, Аксынын жытын жыттагым келген...” [1:2022,28] – деп ал төркүнүнө барып келген аялына кайрылат.

Автор ата-бабалардын Сөздүн улуулугун барктаган касиетин кайтарууга жан үрөйт. Жалганчылыкка, куру убадага ооп алган азыркы муунду улуу муундун баалуулуктарына кайтууга үндөйт. Муну менен ал муундар ортосундагы байланыштын көрүнбөс жибинин созулуп-үзүлө турган жерин колу менен бекем кармап үзүлүүгө мүмкүндүк бербей тургандай элес калтырат. Улуу муундун нускасын өзү аркылуу өткөрүп орто муунга сиңирип, жайылтып, аны кайра кичүү муунга же келечекке мурастап жеткирүүгө аракетин жумшайт. Эсселердин дээрлик баардыгында ушул миссия кызыл сызык менен аралап өтүп тартылып тургандай. Апасы, атасынын туугандары аркылуу улуу муундун портретин жалпылаштырат. Тарыхты учурга кайрып келет. Алардан ала турган өрнөктү даңазалайт. Өзү менен жашташ бүгүнкү күнү тиш кагып, өмүрүнүн өрүнө баш коюп калган орто муун

менен бүгүнкү доорду, ушул доордун адамдарын жалпылаштырган. Өзүнүн муунунун кемчилигин улуу муундун өрнөгү менен жойгусу келет. Коомду тазалап, ошол таза коомду кийинки муунга, келечекке өткөрүп бергиси келет. Ушул үч муундун борбордук чекитинде өзү туруп баарын тараза ташы менен тең салмактап тургандай элес калтырат.

Ден соолуктун баалуулугу, анын табияттан алынган энчи экендиги, ал бар кезде иштеп, элге, коомго пайда келтирип алуу керектиги айтылат. Адам тагдыры, өксүктөр ден соолукка зыян болорун, адам баласы өзүнүн да, өзгөнүн да ден соолугуна кам көрүшү – адамдык милдеттин башкысы экендигин билдирет.

Ошентип публицист түбөлүктүүлүк адамдык парасаттын негизи, ал эми түбөлүктүүлүктө адамдар бирин-бири аяп, түшүнүп, мээрим төгүп жашаса жашоо алда канча жеңил болору тууралуу айтып, ал ой тагдыр, өксүк, ден соолук, табият туурасындагы чыгармаларынын борбордук кредосун түзөрү белгиленет.

3. Ажыматовдун публицистикалык ой толгоолорунун дагы негизги темасы – адамдыктагы өз ара түшүнүшүү, адеп-ахлак эрежелери болуп саналат. Чектен чыкпоо, адамды адам баалоо керек деген ой менен адам баласындагы кечиримдүүлүктү борбордук планга алып чыккан. Мындай насаат мазмунундагы чыгармалары менен автор жүрүш-туруш эрежелеринин канондорун берген. Адам коомдо, үйдө чектен чыкпай өзүн алып жүрүү менен башкаларга үлгү болот, ошентип коом оңолот дейт ал. Адам баласы баардык нерсени баалаганды үйрөнүүсү керек. Мисалы: Эрди-катын мамилеси, аялдардын табияты, аялдын үй-бүлөдөгү орду жана анын автордун түшүнө билүүсү окурманга оң таасир калтырат: Кызы менен болгон маегинде лирикалык каарман аялына жакшы сөз арнап, эркелетип “... ошентип алдап койбосок, он жылдап “үй түрмөдө” чыдап отуруп, силерди ким чоңойтмок эле?” [1:2022,14] – деген оюн билгизет. Демек, ондогон жылдар удаа-удая балдарды төрөп, аларды багып үйдө олтурган аял кишинин психологиясын берүү менен анын түмөн түйшүгүн жана кийинки коомго алып келген пайдасын билдирген. Бул анчалык деле сөз кыла турган маселе эмес деп да чыгышаттыр. Бирок, учурда бала менен үйдө олтурган келиндердин ички абалы, талабы, маанайы менен эч ким эсептешпейт да. Ал эми ошол келин эртеңки муундун өкүлдөрүн тарбиялап, багып, кам көрүп олтурбайбы. Муну менен ал үйдөгү жана коомдогу тең укутуулукту камсыздоого болгон чакырыгын билдирген. Автор бүгүнкү күндүн аялына сый, түшүнүү аркылуу мамиле кылуу менен эртеңки күндөгү аялды, энени баалаган коомго өрнөк болуп жатат. Ушунусу менен ал коомду дарылап, идеялык үлгү милдетин аркалап жатат.

Салт, патриархалдык жашоо канону жана сүйүү, аялга болгон мамиле жаатында да эркектин аялга болгон үстөмдүк мамилесине каршы чыгат. Аял жакшы мамилеге, сүйүүгө муктаж экендигин, анын коомдо аткарган милдеттери алда канча оор экендигин айтуу менен аялдын эмгеги менен коомдогу ролун баалаганда гана коом идеялдуу коомго айланат деген оюн айтат. Ошону менен катар эркектин канга сиңген мүнөзүндөгү адаттар салттык эрежелерден калыптанып калганы аял менен эркектин мамилесине терс таасирин тийгизип келбейби деген риторикалык суроону коет окурмандардын алдына. Ч.Айтматовдун “Жамийла” повестиндеги Садык да эл эмне дейт деп, эркектик куру намыс менен аялына көңүл катын жаза албагандыр. Жамийланын көксөгөнүнө адамдардын жүрүм-турумундагы чектөө жол бербегендигинен улам бир үй-бүлө бузулду да деген ой чындап эле окурманды ойлонот. Ошондо аял дагы, эркек дагы коомдогу жазылбаган эреже-канондорго баа бериши керек тура деген ойго келесин. Кайрымдуулук, боорукердикти кандай гана кырдаал болбосун кошо ала жүргөнүбүз менен адам катары атыбызды сактап калабыз дейт. Адамдардын бири-биринен күткөнү да, үмүт эткени да ушул сапат – дейт ал. Ансыз да өмүрдүн аздыгында жалаң сыйлашуу менен күн өткөрүүгө эмнеге болбосун деген маселени коюп, сыйлашып жатып деле өмүрдүн акырына чыгабыз го деген ойду билдирет. Ушул сапаттар менен жаман жана жакшы адамдар деген баа берүү келип чыгат. Ошол сыйлоону билбеген жана сыйлай албагандар жаман адамдар ал эми сый мамилени негизги эреже туткан табияттагы адамдарды жакшы адамдар деп келебиз. Аныгында жакшы адамдардын болушу жашоого көрк берип, алардын жакшы иштери жамандыкты дайыма жеңип келет. Табияттын мыйзамы да ошол. Жашоонун диалектикасы да ак менен каранын, жамандык менен жакшылыктын күрөшүнөн турат. Болгону адамдар жакшылыкка артыкчылык берсе

гана дүйнө тең салмактуулугунан жазылбайт дейт. Айрыкча айылдык жана шаардыктар ушул маселеде ар кандай келет, айылдагылардын эл эмне дейт дегени адам баласындагы жүрүм-турумду коррекциялап турат, ошон үчүн “ЭЛЕТ ДЕГЕН ЭЛЕК” [1:2022,206] дейт жазуучу. Элетте эл сөзү менен адамды, коомду тарбиялашат. Демек, коом менен адам эсептешет. Туугандыкты, кекчилдикти жана кечиримдүүлүктү, элге кызмат кылууну жана сүйүүгө туруктуулукту да коом талабына жараша ар бир адам өз абийирине карап чечүүсү керек. Ошондо ал өз абийирине жооп бере ала тургандай болуусу зарыл деген ой айтылат.

Чыгармаларда эскерүү мотиви менен жазылган моменттер арбын. Ал балалык чагындагы, жаштык курагындагы жадында калган окуяларды эскерүү менен аны кайсы бир маселеде аргумент катары колдонот. Бүгүнкү курагындагы акыл-эстүү жыйынтыгы менен бөлүшөт. Учурунда болгон жаңылыш ойлору азыр башка өңүттө чечмеленерине далил кылат. Дүйнөнү бала катары, жаш адам катары жана токтолуп калган курактагы адамдын көз карашында караган позицияларды катар коюп, адам жашоосундагы ошол көз караштардын маанилүүсүн иргеп чыгат. Аны менен катар мезгилдердин ортосундагы ажырымдарга да мүнөздөмө берип, адамдагы баалуулуктардын ошол үч курактагы адамдын психологиялык маанайы менен ачып берет.

Ошентип, эсселер балдардын, жаштардын жана орто муундун өкүлүнүн көз караштарын, баалуулуктарын жалпылаштырып, адамдык парасатка болгон мамилесин ачып берүү менен кандай гана курак болбосун адам адам бойдон калуусу керек деген жыйынтыкты берет.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР:

1. Ажыматов З. Датасы жок күндөр – Бишкек, «Улуу Тоолор», 2022.
2. Токтогул Сатылганов Тандалган ырлар – /Редактор жана түзүүчү Ж.Жапиев/ – Фрунзе, “Кыргызстан”, 1976.
3. Байтемиров. Н. Кылымдар деми.– Бишкек, ”Учкун” концерни, 1994. – 377–378-б
4. Ибраев Э. Тандалмалар: Ырлар жана поэмалар. – Б.: Полиграфкомбинаты, 2008. – 483 б.
5. Артыкбаев К. Кар заман – Китепте: Замана. Ырлар жана дастандар – Бишкек, “Учкун” концерни – 1994. – 6-30-беттер
6. Иманалиев Э. Аманат: Ырлар, поэмалар, терме. 2-басылыш. – Б.: 2020. –220 б. <https://www.youtube.com/watch?v=RLzi-svwEkA>
7. Өмүрканов А. Күндөгү так: Ырлар жана поэмалар. □Б.: 1995; Өмүрканов А. Асмансыз жылдар □ Б.: Кыргызстан, 2001; Өмүрканов А. Тушалган чагылган: Ырлар жана поэмалар. □Б.: Акыл, 2005.
8. Дүйшеев Ш.Арабадагы ыр: Публицистикалар, пародия, айтыш, тамаша, обондуу ырлар, поэмалар жана кара сөздөр. –Б.: Шам, 1999. –384 б.; Дүйшеев Ш.Арабадагы ыр 2.– Б.: Педагогика, 1999. –430 б.; Дүйшеев Ш. Шакен азган –Бишкек –2004. -430 б
9. Исаева С.<chromeextension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://arch.kyrlibnet.kg/uploads/KNUISAEVAS.2011-3.pdf>
- 10.<https://aimak.kg/janylyktar/962-kalygul-bay-uulu-akyr-zaman-ayly-zhakyn.html>;
- 11.<https://kmborboru.su/2010/05/18/kalygul-baj-uulu-1785-1855/>;
- 11.https://studwood.net/803602/istoriya/tvorchestvo_akynov_zamanistov_kalygul_uulu_arstanbek_uylash_uulu;
- 12.<https://sputnik.kg/20250119/tuyak-akyndyn-omuru-1091491516.html>; <https://kmborboru.su/2016/05/27/tuyak-yrchy/>
13. Ажыматов З. Доско кат – Бишкек, «Улуу Тоолор», 2022; Ажыматов З. Жалгыздык – Бишкек, 1996; Ажыматов З. Мелмил – Бишкек, 2005; Ажыматов З. Нөлү көп жылдар – Бишкек, 2011; Ажыматов З. Жүрөктөгү бороон – Бишкек, 2019.
14. Акматалиев, А. Т. Руханийлик адам жашоосунун маңызы / А. Т. Акматалиев // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2022. – No. 1(50). – Р. 80-85. – EDN XKHFWI.
15. Зулпиева, Р. Ж. Теоретические основы кыргызского гражданского общества / Р. Ж. Зулпиева // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2024. – № 3-1(61). – С. 96-103. – EDN JDXHEM.